

فرا ارزشیابی و معیارهای آن

سکینه سبزواری*

کارشناس ارشد آموزش پزشکی و پرستاری، عضو هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی کرمان

زمینه: فرا ارزشیابی، فرآیند طراحی، جمع آوری و کاربرد اطلاعات به منظور قضاوت در مورد صلاحیت ارزشیابی است و عموماً نقاط قوت و ضعف را گزارش می‌کند. کمیته استانداردهای ارزشیابی معتقد است که کیفیت ارزشیابی را با توجه به سودمند بودن، عملی بودن، مناسبت داشتن و صحت آن می‌توان تشخیص داد. منظور از معیارهای سودمندی، اطمینان افزایشی بودن نیازهای اطلاعاتی جهت استفاده کنندگان است. معیارهای عملی بودن، جهت اطمینان از واقع‌گرایانه، خردمندانه، سیاست‌مدارانه و مقرون به صرفه بودن ارزشیابی است. معیارهای مناسبت به منظور کسب اطمینان از اجرای ارزشیابی به صورت قانونی و اخلاقی با در نظر گرفتن رفاه شرکت‌کنندگان در ارزشیابی و کسانی است که تحت تاثیر ارزشیابی قرار می‌گیرند. و بالاخره معیارهای صحت به نحوی عمل می‌کنند که اطلاعات کافی در مورد وضعیت‌های مربوط به ارزش و صلاحیت برنامه مورد ارزشیابی را جمع‌آوری کنند.

نتیجه‌گیری: فرا ارزشیابی به دنبال یافتن راهی برای بهبود ارزشیابی است و در همه انواع ارزشیابی‌ها شامل ارزشیابی‌های برنامه‌ها، طرح‌ها، دانشجوی، فرآورده‌ها، سامانه‌ها، موسسات، نظریه‌ها، دانشجویان و کارکنان ضرورت دارد.

کلید واژه‌ها: ارزشیابی، فرا ارزشیابی، معیارهای ارزشیابی

*نویسنده مسئول: کرمان، ابتدای جاده هفت باغ، دانشکده پرستاری و مامایی

مقدمه:

برنامه برای مصرف کنندگان بالقوه آن برنامه است. اگر ارزشیابی های تکوینی و تراکمی را با هم مقایسه کنیم خواهیم دید که مخاطبان و موارد استفاده این دو نوع ارزشیابی با هم فرق دارند. در ارزشیابی تکوینی، مخاطبان یا استفاده کنندگان از نتایج ارزشیابی، طراحان و تولید کنندگان برنامه هستند در حالی که مصرف کنندگان نتایج ارزشیابی تراکمی کسانی هستند که برنامه را مورد استفاده قرار خواهند داد یا در حال استفاده از آن هستند. علاوه بر این در حالی که ارزشیابی تکوینی به تصمیمات مربوط به توسعه و تولید برنامه کمک می کند، اما ارزشیابی تراکمی به تصمیمات مربوط به ادامه، قطع یا گسترش برنامه کمک می کند (۵). اهمیت فرا ارزشیابی از این جهت است که فرا ارزشیابی تکوینی می تواند ارزشیابی را قبل از این که خیلی دیر شود، اصلاح کند و فرا ارزشیابی تراکمی می تواند به اعتبار نتایج نهایی بیفزاید (۲). در صورتی که بتوان دلایل عدم موفقیت یک برنامه را تشخیص داد، اصلاح آن حائز اهمیت است. در این زمینه توصیه شده که ارزشیابی مانند پایش (Monitoring)، جنبه های مختلف یک برنامه را به صورت یک واحد کلی و جداگانه در نظر بگیرد (۶).

تاریخ ارزشیابی در تعلیم و تربیت قبل از شروع قرن حاضر بوده است و به نظر می رسد فرا ارزشیابی نیز همراه با آن صورت می گرفته و فرا ارزشیابی نیز به طور رسمی از دهه ۱۹۶۰ شروع شده است. اسکریون (Scriven, 1967)، استیک (Stake, 1970) و استافل بیم (Stufflebeam, 1968) از پیشگامان آن بودند. از اواخر دهه ۱۹۷۰ توسعه معیارهای جامع به منظور ارزشیابی و معیارهای مورد توافق عموم جهت ارزشیابی کیفیت شروع شد. توسعه این معیارها از سال ۱۹۷۵ تحت نظارت مستقیم استافل بیم در مرکز ارزشیابی دانشگاه میشیگان و هدایت آنها توسط کمیته استانداردهای ارزشیابی آموزشی صورت گرفت و نتیجه آن تهیه برنامه های استاندارد به منظور ارزشیابی آموزش و برنامه ها، و ابزاری بود که به میزان وسیعی در آموزش کاربرد داشت (۷، ۲).

اصطلاح ارزشیابی، در معنای ساده آن به تعیین ارزش برای هر چیزی گفته می شود (۱). بر اساس تعریف استافل بیم (Stufflebeam)، ارزشیابی عبارت از فرآیند تعیین اطلاعات و قضاوت در مورد ارزش یا اهداف آموزشی برنامه ها، عملیات و نتایج آنها به منظور هدایت و تصمیم گیری است (۲). ورتن و ساندرز (Worthen and Sanders) معتقدند، ارزشیابی فعالیتی رسمی است که به منظور تعیین کیفیت، اثر بخشی یا ارزش یک برنامه، فرآورده، پروژه، فرآیند، هدف یا برنامه درسی به اجرا در می آید (۳). بیل تورکیم (Bill Torchim) می نویسد: ارزشیابی یک روش منظم جمع آوری اطلاعات برای فراهم کردن بازخورد در مورد یک موضوع است (۴). سیف معتقد است ارزشیابی فرآیندی نظام مند برای جمع آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات است تا بدین وسیله، تحقق یافتن یا در حال تحقق بودن اهداف مورد نظر و میزان آن تعیین شود (۵).

صرف نظر از چیزی که مورد ارزشیابی قرار می گیرد، فرآیند ارزشیابی یکی است. در انواع مختلف ارزشیابی ها چیزی که تغییر می کند موضوع مورد ارزشیابی، نحوه بکارگیری فرآیند ارزشیابی و انواع تصمیماتی است که اتخاذ می شوند. در جریان هر ارزشیابی ممکن است سوگیری وجود داشته باشد، تصمیمات ارزشیاب، روش ها و ابزارهای مورد استفاده و حتی زمینه فردی (Background) و تجربیات وی می توانند بر بر آید و نتیجه ارزشیابی تأثیر بگذارند (۲).

آن چه که عمدتاً به منظور کمک به اصلاح موضوع مورد ارزشیابی، یعنی برنامه یا روش آموزشی صورت می گیرد ارزشیابی تکوینی (Formative evaluation) نام دارد. هدف از اجرای ارزشیابی تکوینی، آگاه ساختن تولید کنندگان برنامه از نواقص برنامه و کمک به اصلاح آن است. ارزشیابی تراکمی در پایان یک دوره یا برنامه به عمل می آید و به همین علت آنرا ارزشیابی پایانی نیز می گویند. هدف از این ارزشیابی فراهم آوردن اطلاعات مبتنی بر داوری های ارزشیابانه در باره

۱- ترتیب تعامل مخاطبین با ارزشیاب: ارزشیاب ها و مشتریان باید به این سؤال توجه کافی داشته باشند که چه کسی در این مطالعه درگیر است و به منظور تعامل موثر، فرا ارزشیاب بایستی محتوا و شیوه ارتباط را مورد بررسی قرار دهد.

۲- تشکیل تیم فرا ارزشیابی با ارزیاب های ورزیده: تیم ارزشیابی باید معتبر بوده و اعضای آن از صلاحیت لازم برخوردار باشند. رهبر تیم باید نحوه انجام فرا ارزشیابی را واضح و روشن کند. گاهی لازم نیست که ارزیاب یک فرا ارزشیاب مستقل استخدام کند، به ویژه زمانی که ارزشیابی در مقیاس های کوچک و غیر رسمی صورت می گیرد. فقدان نیروی کارآموده کافی برای اجرای این فعالیت ها از مسایل مهم ارزشیابی است. اجرای برنامه های آموزشی به منظور تربیت افرادی که در این زمینه تبحر کافی داشته باشند به لحاظ جنبه تخصصی، مسئله چندان آسانی نیست، لذا کمبود نیروی انسانی آزموده از علل نارسایی ارزشیابی است.

۳- تعیین سؤالات ارزشیابی: در این زمینه به این نکته توجه می شود که نیازهای یک ارزشیابی درست تا چه حد تامین می شود و وسعت نیازهای اطلاعاتی مخاطبین و میزان بر آورده شدن آنها چقدر است؟

۴- توافق روی معیارها، نکات عمده و ملاک های قضاوت در سیستم ارزشیابی: هدایت منظم و تأثیر بالقوه ارزشیابی مربوط به این است که ارزشیاب ها و مشتریان درک یکسانی از ملاک ها، نکات عمده و معیارهای بکار گرفته شده در ارزشیابی داشته باشند و بر اساس موقعیت های خاص، از بین نکات مربوط به ارزشیابی، مواردی را انتخاب کنند.

۵- یادداشت توافق رسمی: ارزیابان و مشتریان می توانند با هم مذاکره کنند و موارد توافق در ارزشیابی را ثبت کنند. این موارد می تواند شامل انتظارات و مسئولیت های اختصاصی هر دو گروه باشد.

۶- جمع آوری و مروراطلاعات مرتبط و قابل دستیابی: بعد از توافق روی آنچه که باید ارزشیابی شود، فرا ارزشیاب لازم

از جمله مسئولیت های ارزشیابی تعیین معیارهایی است که به وسیله آنها مطلوب یا مورد قبول بودن بازده ها در موقعیت های معین، و منطقی بودن انتظارات، مورد داوری قرار می گیرد. این مسئولیت برای تصمیم گیری کار دشواری است (۸). نخستین و مهم ترین کار در بهبود بهره وری، اندازه گیری آن است. بهترین راه تعیین شاخص برای اندازه گیری بهره وری خدمات، انجام آن در سایه اهداف عملکرد است. به این ترتیب می توان اطمینان پیدا کرد که آنچه که باید، اندازه گیری می شود (۹). کاربندی آموزش (Educational treatment) می تواند به صورت یک دوره، ماده درسی، یا برنامه باشد و در تمامی نهاد آموزشی یادر بخشی از آن اجرا شود. آن چه باید دست کم بدانیم این است که آیا کاربندی صورت گرفته و به چه میزان؟ اطلاعات مربوط به اجرای برنامه نباید صرفاً به تعیین اجرای برنامه طبق نقشه اولیه محدود شود؛ باید اطلاعات توصیفی لازم درمورد اجرای برنامه فراهم آید. از این اطلاعات اغلب می توان برای مشخص کردن کاستی ها و نیز تبیین های احتمالی موفقیت برنامه استفاده کرد. عدم اجرای به موقع برنامه، عدم تامین نیروی انسانی کافی و کارآمد، فراهم نکردن مواد و وسایل مناسب و اجرای برنامه بدون طرح و نقشه روشن، ضمن آن که مطالعه ارزشیابی را در معرض انتقاد جدی قرار می دهد، حتی ممکن است منجر به شکست آن شود. برنامه اجرا شده ممکن است با برنامه طرح ریزی شده تفاوت زیادی داشته باشد. مقایسه این دو از مسئولیت های ارزشیاب است. بنابراین برای انجام آن علاوه بر شناخت برنامه مورد نظر و کارکرد یادگیرندگان در چهارچوب اهداف آن، شناخت برنامه ای که در عمل به مرحله اجرا در آمده نیز لازم است (۱۰). متخصصین ارزشیابی توصیه می کنند در این مورد بایستی از یک الگو و چهار چوب خاصی استفاده شود که در اینجا به توضیح چهار چوب پیشنهادی استافل بیم پرداخته می شود.

چهار چوب فرا ارزشیابی

۱۱- کمک به مشتریان و سایر مخاطبین در تفسیر و به کار گیری یافته ها: توصیه شده که با دریافت کنندگان نتایج، به ویژه در ارزیابی و اصلاح سیستم های ارزشیابی، تبادل نظر صورت گیرد. همچنین جهت ایجاد اطمینان، علاقه، جلب کمک و استفاده از یافته ها، ارتباط صحیح فراارزیاب با دریافت کنندگان نتایج ضروری است (۳،۵،۱۱،۱۲،۱۳).

معیارهای ارزشیابی

ارزشیابی برنامه فرآیندی است از تعریف معیارهای برنامه و تعیین این که آیا ناهمخوانی بین برخی جنبه های اجرایی برنامه و معیارهایی که آن جنبه از برنامه را تحت کنترل دارد، وجود دارد یا خیر؟ و همچنین آیا از اطلاعات ناهمخوان برای تغییر نحوه اجرا و تغییر معیارهای برنامه استفاده می شود (۸).

معیارهای ارزشیابی مجموعه ای از ویژگی های یک ارزشیابی خوب هستند که مورد توافق قرار گرفته اند (۱۴). ۳۰ معیار ارزشیابی بر اساس سهم بالقوه آنها در هر یک از چهار مشخصه شامل: سودمندبودن (Utility)، عملی بودن (Feasibility)، مناسبت (Propriety) و دقت (Accuracy) طبقه بندی شده اند. برای ارزشیابی برنامه، سودمندی به طور هدفمندی ابتدا آورده شده است زیرا بدون سودمندی، ارزشیابی برنامه جهت قضاوت مورد سؤال قرار می گیرد.

معیارهای سودمندی

معیارهای سودمندی به منظور اطمینان از این است که ارزشیابی، نیازهای اطلاعاتی را جهت استفاده کنندگان از ارزشیابی فراهم می کند و شامل موارد زیر است:

U1- شناخت مخاطبین (Stakeholders): افرادی که در ارزشیابی درگیرند یا تحت تأثیر آن قرار می گیرند، باید شناخته شوند تا بتوان به نیازهای آنان پاسخ داد.

U2- اعتبار ارزشیاب: افرادی که ارزشیابی را هدایت می کنند باید صلاحیت و توانایی انجام این فرآیند را داشته باشند و امین باشند. به علاوه نتایج ارزشیابی نیز از حداکثر اعتبار برخوردار باشند. کسب حداکثر اعتبار و پذیرش برای ارزشیاب به ارزشیابی های قابل اطمینان او بستگی دارد.

است که اطلاعات مورد نیاز را جمع آوری کرده و مورد بررسی قرار دهد.

۷- جمع آوری اطلاعات جدید مورد نیاز با استفاده از روش های مختلف مانند مصاحبه، مشاهده و غیره.

۸- تجزیه و تحلیل اطلاعات کمی و کیفی: اطلاعات جمع آوری شده نیازمند رویه های تجزیه و تحلیل کمی و کیفی هستند. تجزیه و تحلیل محتوا به کمک کامپیوتر و سایر تکنیک ها صورت می گیرد. کنترل و نظارت موثر در جمع آوری، روش تجزیه و تحلیل و نحوه نتیجه گیری از اهم دشواری ها به شمار می آیند. کمبود نیروی انسانی آزموده در این زمینه یکی از نارسایی های مهم کنترل و ارزشیابی است.

۹- قضاوت در مورد وابستگی ارزشیابی به معیارهای درست: به دنبال تجزیه و تحلیل اطلاعات، ارزشیاب باید با توجه به هدف ارزشیابی قضاوت کند. در ارزشیابی آموزشی هر دو نوع هدف کلی و ویژه و همچنین بازده ها و نتایج اقدامات مورد استفاده قرار می گیرند.

۱۰- آماده کردن و ارائه گزارش: گزارشات بایستی شامل برنامه اولیه ارزشیابی، گزارشات درونی با توجه به جنبه های مهم ارزشیابی و گزارش نهایی باشد. محتوای اصلی گزارشات می تواند بر اساس معیارها و اصول راهنمای ارزشیابی ها باشد. برای انتشار گزارشات ارزشیابی باید تصمیم گیری شود، چرا که حاوی اطلاعات باارزش زیادی هستند. به علاوه گزارش می تواند برای ارتقای موسسه و نشان دادن آمادگی ایجاد تغییر بکار رود. بحثی بر علیه گزارش عمومی وجود دارد که کارشناسان ممکن است در ارزشیابی نقاط ضعف محافظه کارتر بوده و در تنظیم مطالب خود صراحت کمتری داشته باشند. به علاوه در یک بازار رقابتی ممکن است انتشار و عمومی کردن نقاط ضعف برای موسسه زیان بار باشد در حالی که دیگران می توانند از نقاط قوت آن الگو برداری کنند. یک گزارش خوب باید حاوی پیشنهادات دقیق و عملی بوده و نقطه شروع خوبی برای فعالیت های پی گیری ایجاد کند.

U3-وسعت اطلاعات و انتخاب آنها (ابعاد انتخابی اطلاعات): مطالعه ارزشیابی مستلزم گردآوری اطلاعات است. اطلاعات جمع آوری شده باید بتواند سؤالات از پیش تعیین شده را پوشش دهند و در مقابل مخاطبین پاسخگو باشند. اطلاعات باید آنچنان گسترده بوده و انتخاب شده باشند که به سؤال‌های مربوط به هدف‌های طرح ارزیابی پاسخ دهند. همچنین نیازها و خواسته‌های مخاطبین ویژه را پاسخگو باشند. ارزشیابی، نظارت بر کار همه نهادها و سازمان‌های آموزشی و کنترل همه فعالیت‌های جاری را ایجاب می‌کند و باید جامع همه ابعاد موثر در تحقق هدف‌ها باشد، زیرا داوری‌آنگاه که به جنبه‌های مقایسه‌ای و فردی می‌رسد باید بر مبنای اطلاعات عینی باشد.

U4-شناسایی ارزش‌ها: نظرات، رویه‌ها و دلایل استفاده از گزارش یافته‌ها باید به دقت توصیف شده تا مبنای قضاوت‌های ارزشی، واضح باشند. چگونگی و دلیل منطقی مورد استفاده در تفسیر یافته‌های ارزیابی باید به گونه‌ای توصیف شوند که مبنای داوری باشند.

U5-روشن بودن گزارش: گزارش‌های ارزشیابی به دو نوع کلی تقسیم می‌شوند، گزارش پیشرفت و گزارش نهایی. گزارش پیشرفت را خلاصه‌ای نسبتاً کوتاه از فعالیت‌های انجام شده در یک دوره زمانی معین؛ ارائه فعالیت‌هایی که در آینده نزدیک انجام خواهند شد؛ بیان مشکلاتی که پیش آمده یا حل شده‌اند و احتمالاً خلاصه‌ای از یافته‌های مقدماتی تشکیل می‌دهد. گزارش نهایی علاوه بر گزارش نتایج مطالعه، نتیجه‌گیری‌ها و قضاوت‌های مربوط به ارزش برنامه و توصیه‌های مربوط به فعالیت‌های آینده را نیز شامل می‌شود. از این نظر گزارش نهایی مطالعه ارزشیابی تا حدی سندی سیاسی است. گزارشات ارزشیابی باید به طور واضح برنامه مورد ارزشیابی را که شامل محتوا، هدف، رویه‌ها و یافته‌های ارزشیابی است، توصیف کنند. در این صورت اطلاعات اساسی تهیه شده و به آسانی درک می‌شوند.

U6-گزارش و انتشار به موقع: یافته‌های مهم و گزارشات ارزشیابی باید برای استفاده کنندگان به موقع منتشر شوند تا به موقع مورد استفاده قرار گیرند. گزارش به هنگام، مستلزم آماده کردن و ارائه گزارش‌ها در زمان‌های مختلف در خلال اجرای ارزشیابی است. در مطالعات پژوهشی، گزارشی از پیشرفت کار تا مرحله تهیه گزارش نهایی آماده می‌شود و چنین گزارش‌هایی برای ارزشیابی نیز مفیدند. دستگاه مدیریت و سازمان‌های اجرایی معمولاً علاقه‌مندند که در همان زمان گزارش‌هایی ارائه دهند که جنبه‌های بنیادین سیاست آنها را توجیه کند. ارزشیابی در پاره‌ای از موارد نقاط ضعف بنیادی و اجرایی فعالیت‌ها را آشکار می‌سازد که برای مسئولان خوش آیند نیست.

U7-اثر ارزشیابی: ارزشیابی باید به صورتی برنامه‌ریزی و اجرا شود که مخاطبین برای ادامه کار تشویق شوند و این علاقه در آنها افزایش یابد که از نتایج ارزشیابی استفاده خواهد شد و آنان را راغب کند تا نتایج را پیگیری کنند. ارائه هر برنامه در چند مرحله متوالی و به منظور دسترسی به داوری معتبر کاملاً ضروری است و از طرفی کوششی است لزوماً درازمدت و برای حصول نتیجه به پی‌گیری و استمرار نیاز دارد (۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹).

معیارهای عملی بودن

هدف از این معیارها اطمینان از، خردمندان و مقرون به صرفه بودن ارزشیابی و شامل موارد زیر است:

F1-شیوه‌های عملی: رویه‌های ارزشیابی باید عملی بوده و هنگام جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز عدم انسجام را به حداقل برساند و با کمترین مانع طرح را به اجرا در آورده و اطلاعات لازم را فراهم آورد.

F2-کارآمدی سیاسی (Political Viability): برنامه‌ریزی و هدایت ارزشیابی باید با شرکت گروه‌های مختلف باشد تا از هرگونه سوگیری و استفاده نادرست از نتایج که ممکن است منجر به مقابله و مقاومت شود جلوگیری گردد. در زمینه سیاست‌گذاری باید انتظار مقاومت در برابر نتیجه‌گیری‌ها را

P6-اعلام نتایج: بخش های مختلف ارزشیابی مانند یافته های آن با محدودیت های مربوطه باید برای افرادی که تحت تأثیر ارزشیابی قرار می گیرند و از نظر اخلاقی مورد توجه هستند، قابل دستیابی باشند. همچنین گزارش شفاهی و کتبی باید شفاف، مستقیم و صادقانه باشد. نتایج حاصل از ارزشیابی پایه اطلاعاتی برای تصمیم گیری در مورد ادامه، تغییر و یا قطع برنامه فراهم می آورد.

P7-ناسازگاری با منافع (Conflict of interest): باید با تضاد منافع که غیر قابل اجتناب هستند عاقلانه برخورد کرد تا بتوان از مخدوش شدن نتایج ارزشیابی به دلیل تضاد با منافع جلوگیری کرد.

P8-مسئولیت مالی: اختصاص منابع و هزینه بایستی بر اساس رویه ها بوده و مدبرانه و با رعایت اصول اخلاقی صورت گرفته و در مسیر صحیح و درست باشد (۲۰، ۲۱، ۱۷، ۱۶، ۷، ۲).

معیارهای صحت

معیارهای صحت به نحوی عمل می کنند که ارزشیابی مناسب و مربوط باشد و اطلاعات کافی، فنی و اصولی در مورد وضعیت های تعیین کننده ارزش و صلاحیت برنامه مورد ارزشیابی را جمع آوری کنند. در اجرای طرح، اطلاعات مورد نظر چنان فراهم می شوند که بتوان در باره جنبه های تعیین کننده اهمیت یا شایستگی پدیده مورد نظر قضاوت کرد. این معیارها عبارتند از:

A1-ثبت برنامه: برنامه ای که قرار است مورد ارزشیابی واقع شود، باید به طور واضح و صحیح توصیف و ثبت شود. همچنین باید بقدر کافی بازبینی شود تا بتوان ابعاد گوناگونی را که باید در ارزیابی منظور شوند به طور آشکار مشخص کرد.

A2-تجزیه و تحلیل زمینه (Context): پس از آنکه مطالعه ارزشیابی طرح ریزی و به مرحله اجرا در آمد به منظور بدست آوردن پاسخ های مربوط به پرسش های ارزشیابی، اطلاعات حاصل باید به گونه ای مناسب مورد تحلیل و تفسیر قرار گیرد. طبقه بندی، خلاصه کردن و سازمان دادن داده ها نخستین گام در تحلیل و تفسیر اطلاعات ارزشیابی است. در اجرای یک

داشت. طراحی و اجرای ارزیابی باید با توجه به موضع گیری های جناح ها و گروه های مختلف علاقمند طوری انجام شود که همکاری آنها را فراهم آورد.

F3- اثر بخشی هزینه (Cost Effectiveness): ارزشیابی باید مفید بوده و اطلاعات با ارزشی را جمع آوری کند؛ پاسخگوی مخارج و هزینه های مصرف شده باشد و ارزش آن در مقابل هزینه های به عمل آمده قابل توجیه باشد (۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۲).

معیارهای مناسبیت

در این بخش، هدف کسب اطمینان از اجرای ارزشیابی به صورت اخلاقی، قانونی و با در نظر گرفتن رفاه شرکت کنندگان در ارزشیابی و همچنین کسانی است که تحت تأثیر نتایج ارزشیابی قرار می گیرند. این معیارها عبارتند از:

P1-آگاهی از خدمات: ارزشیابی باید به منظور کمک به سازماندهی و شناسایی و ارائه خدمات موثر در رابطه با نیازهای شرکت کنندگان خاص باشد.

P2-توافقات رسمی: لزوم تقسیم برنامه ارزشیابی به بخش های رسمی (چه چیزی، چگونه، بوسیله چه کسی و در چه زمانی باید انجام شود) باید به صورت کتبی مورد توافق قرار گیرد به طوری که هر یک از طرفین ملزم به پایبندی به شرایط باشند.

P3-حقوق انسانی افراد: رعایت اصول اخلاقی در مورد موضوعات انسانی ضروری است. ارزشیابی ها باید بگونه ای طراحی و هدایت شوند که به اصول اخلاقی و رفاه انسانها احترام گذاشته شود و از آنها حمایت کنند.

P4-تعاملات انسانی: ارزشیابی ها باید به ارزش های انسانی در حین تعاملاتشان احترام بگذارند، چراکه شرکت کنندگان نباید مورد تهدید واقع شده یا آسیب ببینند. در جریان ارزشیابی رعایت شان و منزلت انسانی در تعامل با سایر افراد که دست اندر کار ارزشیابی هستند ضروری است.

P5-ارزیابی کامل و منصفانه: ارزشیابی باید کامل و منصفانه بوده و نقاط قوت و ضعف برنامه را مشخص و حیطة های مشکلات را شناسایی کند.

A6-اطلاعات قابل اعتماد: ابزار گرد آوری داده ها و شیوه های اجرایی آنها باید چنان انتخاب یا تدوین شوند که اطلاعات بدست آمده از پایایی لازم برخوردار باشد.

A7-اطلاعات منظم (Systematic Information): اطلاعات جمع آوری شده باید مورد پردازش قرار گرفته و به طور منظم مرور شوند تا در صورت بروز هر گونه اشتباهی نسبت به اصلاح آن اقدام شود. بازنگری منظم داده ها و در صورت نیاز تعدیل آنها از اینرو صورت می گیرد تا نتایج حاصل مورد تردید نباشد.

A8-تجزیه و تحلیل اطلاعات کمی: اطلاعات کمی در یک ارزشیابی باید به طور منظم و صحیح مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرند تا سؤالات ارزشیابی به طور موثری پاسخ داده شوند. از شاخص های کمی، می توان شمارش ساده وقایع، نسبت ها و تناسب در صد کار انجام شده از مجموع کاری که باید انجام بگیرد را می توان نام برد.

A9-تجزیه و تحلیل اطلاعات کیفی: اطلاعات کیفی در یک ارزشیابی باید به طور صحیح و منظم مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرند تا به سؤالات ارزشیابی به نحو موثری پاسخ داده شود و تفسیرهای مناسب به عمل آید. از جمله شاخص های کیفی، فرآیندهای اجرای سیاست ها و خط مشی ها، بررسی سیاست ها و تصمیم گیری هاست.

A10-نتیجه گیری موجه (Justified conclusion): پس از آنکه قضاوت کلی در باره کارایی یک دوره، یک برنامه و دستیابی به هدف های تعیین شده به عمل آمد نوبت به تفسیر می رسد. اگر یک اقدام آموزشی در رسیدن به هدف های خود به خوبی موفق نباشد، این سؤال مطرح می شود که آیا اقدام مورد نظر واقعاً به اجرا در آمده است یا نه. این کار مستلزم بررسی اطلاعات مربوط به اجرای برنامه است. اگر چه قضاوتی همه جانبه ممکن است نشان دهد که برنامه فقط تا حدی در رسیدن به هدف های خود موفق بوده است، اما تحلیل به مدد هدف های کلی برنامه ممکن است معلوم کند که بعضی هدف ها نسبتاً به خوبی حاصل شده؛ با موفقیت نسبی همراه

مطالعه ارزشیابی، برای هر دسته از اطلاعات، متغیرهای بسیاری گردآوری می شوند، همه اطلاعات باید سازماندهی و مرتب شوند. زمینه ای که در آن برنامه، طرح یا مواد آموزشی قرار دارد باید به اندازه کافی بازبینی شود تا بتوان تأثیرات احتمالی آنرا بر پدیده مورد ارزیابی مشخص کرد.

A3-توصیف اهداف و رویه ها: مقاصد و شیوه های ارزشیابی باید مورد بازنگری قرار گرفته و به صورتی کاملاً مشروح توضیح داده شوند تا بتوانند مشخص شوند و مورد بررسی قرار گیرند. وظیفه فرا ارزشیابی آن است که مشخص کند برنامه ها به چه نحو اجرا می شود. هر جا که برنامه بخوبی و با هزینه ای معقول عمل می کند به توجه بیشتری نیاز ندارد. این توجه را باید به جاهایی معطوف کرد که خوب عمل نمی کنند، آن وقت می توان دلایل احتمالی عدم موفقیت را شناسایی و بررسی کرد و برای بهبود کار پیشنهادهای ارائه داد.

A4-منابع اطلاعاتی قابل دفاع (Defensible Information Sources): منابع اطلاعاتی مورد استفاده در یک برنامه ارزشیابی باید با جزئیات کافی توصیف شوند تا بتوان کفایت اطلاعات را سنجید و در صورت کافی بودن می توانند مورد ارزیابی واقع شوند. از جمله مسائل ارزشیابی، عدم دسترسی به اطلاعاتی است که می تواند مبنای داوری صحیح باشد. این مشکل را هم در فقدان بسیاری از اطلاعات مورد نیاز و هم در داده ها و گزارشات ناقص و گاهی در خلاف واقع و ساختگی بودن اطلاعات می توان دید. این محدودیت نوعی ناباوری و بی اعتمادی نسبت به داوری نهایی و نتیجه ارزشیابی فراهم می آورد.

A5-اطلاعات دارای اعتبار: رویه های جمع آوری اطلاعات باید انتخاب، تدوین و بکار گرفته شوند، در این صورت می توان اطمینان داشت که اطلاعات جهت استفاده دارای اعتبار هستند. ابزار گرد آوری داده ها باید چنان انتخاب یا تدوین شوند که به کار بردن و تفسیر و تحلیل داده های حاصل از آنها اطلاعات معتبری برای استفاده مورد نظر فراهم کند. اعتبار ارزشیابی به جنبه های اجرایی کار بستگی دارد.

استانداردهای مربوطه مورد ارزشیابی واقع شود. در این صورت به درستی هدایت شده و در تکمیل آن مخاطبین می توانند نقاط قوت و ضعف آنرا کاملاً بررسی کنند (۲۰۷، ۱۳، ۱۸، ۲۲، ۲۳).

نتیجه گیری

فرا ارزشیابی ارزش فعالیت های ارزشیابی را به خوبی مورد توجه قرار داده و چنانچه در این فرآیند اشتباهی صورت گرفته و خطایی رخ داده باشد، از طریق معیارهای آن قابل شناسایی و اصلاح است. برخی معتقدند زبان مشترکی است که ارتباط و همکاری را در امر آموزش بیشتر می کند. معیارهای ارزشیابی در هدایت و تجزیه و تحلیل ارزشیابی از جایگاه خاصی برخوردار است و تنها به فهرستی از مراحل یک فرآیند محدود نمی شود، بلکه مجموعه ای از ویژگی های یک ارزشیابی خوب است که در طراحی، هدایت، مداخله، تجزیه و تحلیل و گزارش یافته ها مورد استفاده قرار می گیرد.

بوده در حالی که تعدادی دیگر ممکن است نتایج نومیدکننده ای ببار آورد. نتایج حاصله از ارزشیابی باید به روشنی و واضح توجیه و تفسیر شوند تا مخاطبین بتوانند آنها را مورد بررسی قرار دهند. این نتایج باید به صراحت قابل توجیه باشد بطوریکه مخاطبین به سنجش آنها بپردازند.

A11- گزارش بیطرفانه: گزارش نتایج ارزشیابی بایستی در مقابل هر گونه تحریف توسط احساسات اشخاص یا هر گونه سوگیری در مورد هر بخش محافظت شود. شیوه های مورد استفاده در ارزیابی باید چنان باشد که برای یافته های آن و گزارش حاصل از آنها، در مقابل هر گونه سوء تعبیر ناشی از احساسات و سوگیری های فردی تامین لازم را فراهم آورده باشد. به عنوان یک اصل لازم است که گزارش حاوی نتایج و پیشنهاداتی برای بهبود کیفیت بوده و به دقت تنظیم شده باشد تا موسسه را قادر سازد برای فعالیت های پیگیری آماده شود. به علاوه روی نقاط قوت و ضعف تاکید کند.

A12-فرا ارزشیابی: ارزشیابی باید به خودی خود به صورت تکوینی و تراکمی و با توجه به عوامل فوق و سایر

منابع

1. Definitins of Evaluation .Available at File://A:\introduction evaluation .htm.
2. Worthen B, Sanders J, Fitzpatrick J L.Program evaluation alternate approaches and practical guidelines.USA:Longman;1987:439-458.
3. Stufflebeam D L.Lessons in contracting for evaluations.American Journal of Evaluation 2000;21(3):293-314.
4. Five Generation of Evaluation: A Metaevaluation .Available from:http://Web.syr.edu/bvmarten/evalact.html.
5. سیف علی اکبر.اندازه گیری،سنجش و ارزشیابی آموزشی. تهران: دوران؛۱۳۸۲:۳۶ و ۱۰۰-۹۶.
- 6- Sirvastava H S. Challenges in educational evaluation.New Delhi:Vilkas pub co ;1999:7-8.
- 7- CooksyL:The Meta-Evaluand. American Journal of Evaluation1999;20(1):123-136.
- ۸ سیلور جی، الکساندر وی، لوئیس آ.برنامه ریزی درسی برای تدریس و یاد گیری بهتر.ترجمه غلامرضا خوبی نژاد.مشهد: انتشارات آستان قدس؛ ۱۳۷۸: ۴۷۰ و ۴۹۹.
۹. مقدمه ای بر اندازه گیری بهره وری در بخش خدمات.بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی؛ پاییز ۱۳۷۵: ۶۰.
۱۰. هومن حیدرعلی.زمینه ارزشیابی برنامه های آموزشی.تهران: انتشارات پارسا؛ ۱۳۷۵: ۳۵-۳۶ و ۲۲۵-۲۳۰.
- 11- Stufflebeam DL.Evaluation checklists:Practical tools for guiding and judging evaluation .American Journal of Evaluation 2001;22(1):71-79.
- 12- Stufflebeam D L:The metaevaluation imperative. American Journal of Evaluation 2001;22(2):183-209.

۱۳. معیری محمد طاهر. مسائل آموزش و پرورش. تهران: سپهر، ۱۳۷۳: ۸۹-۸۶.
۱۴. مهجور، سیامک رضا. ارزشیابی آموزشی. تهران: ساسان؛ ۱۳۷۶: ۲۷۰.
- 15- Ramlow M. The program evaluation standards. Available from: [http://www.eval.org/Evaluations Documents / progeval.html](http://www.eval.org/Evaluations/Documents/progeval.html):1-3.
- 16- Metaevaluation Form. Available from: <http://students.ed.unic./catey/metaevalform.html>.
- 17- Program evaluation standards and how they apply to six steps of program evaluation. Available from: [http://WWW.edc.gov/needphp/dnpa/physical/handbook/appendix1 htm](http://WWW.edc.gov/needphp/dnpa/physical/handbook/appendix1.htm).
۱۸. نیایی امیر مازیار، نوری آور زمانی محمد، همایونی زند رامین، حسینی فخرالسادات. راهنمای تضمین کیفیت: رویه ها و اقدامات. تهران: انتشارات گلبن، ۱۳۸۱: ۳۸-۱۳.
- 19-Newby T. Training evaluation handbook. London: Grower pub co; 1996: 62-70.
۲۰. ولف ریچارد. ارزشیابی آموزشی. ترجمه علیرضا کیا منش. تهران: مرکز نشر دانشگاهی؛ ۱۳۷۵: ۲۵۴-۲۴۰.
۲۱. خورشیدی عباس، ملک شاهی راد محمد رضا. ارزشیابی آموزشی. تهران: نشر یسرون. ۱۳۸۲، ۵۲-۳۴.
۲۲. بازرگان عباس. ارزشیابی آموزشی. تهران: سمت؛ ۱۳۸۱: ۴۹-۴۵.
- 23- Stufflebeam DL: Using professional standards to legally and ethically release evaluation findings. *Studies in Educational Evaluation* 1999; 25: 325-334.